

أَيْتُهَا ve أَيْتُهَا EDATLARIYLA YAPILAN İHTİSÂS ÖRNEKLERİ HAKKINDA
FARKLI BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. M. Edip ÇAĞMAR
Dicle Ü. İlahiyat Fakültesi

Özet

Bu çalışmada nahiv ilminde ihtisas başlığı altında kaideler ele alınmaktadır. Nahivde ihtisasın iki şekilde olduğu anlatılmaktadır. Birisinde ihtisas nidâ şeklinde gelmiştir. Buna rağmen onun nidâ olmadığı ifade edilmiştir. Bu araştırmada ise, onun tecrîd maksadıyla nidâ olduğu savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler : ihtisas, nida, tecrid, gramer, Arap dili

Abstract:

In this study it is researched the subject which is under title of specialization in grammar scienc. The specializationis two form in grammar science. In one of those specialization is come in form call. In spite of this it isn't expressed as form call. In this research we defend that it is form call by tecrîd

Key words: specialization, form call, tecrîd, Arabic language

GİRİŞ

Bilindiği gibi klasik olarak dille ilgili Lügat, İştikâk, Vaz', Arûz, Edebiyat tarihi, Sarf, Belâgat ve Nahiv olmak üzere birden fazla ilim mevcuttur. Bunlardan son ikisinin birbiriyle sıkı bir münasebeti vardır ve ikisinin de bulunduğu alan cümledir. Yani herhangi bir kelime tek başına bu iki ilmin konusu olamaz. Zira Nahiv i'râbla; Belâgat ise, cümle ve unsurlarına müteallik olan edebî özelliklerle ilgilenmektedir.¹ İ'râb da cümle için söz konusu olur. Bundan dolayı, bu iki ilmin tebârüz ettiği alan cümledir. Bu ilimlerin birbiriyle olan münasebetleri, bazen tebarüz ettikleri alan kadar önemli olmaktadır. Zira özellikle Nahve konu olan meseleler bazen bu iki ilim açısından da değerlendirilmediğinden tam olarak anlaşılmamaktadır. Bu konu bazı araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Örneğin, Hasan Avn nahiv âlimlerinin mana ve cümlelerin belâgatini dikkatte almadıklarını ve kaidelerin olduğu gibi uygulanmasına önem verdiklerini ifade etmektedir.² Nahiv ile Belâgat arasındaki münasebetin önemini ortaya koyan örneklerden biri, zâid harflerin kullanımınıdır. Gramer kaynaklarında genelde zâid harflere, i'râba etkileri açısından bakılmış ve sadece te'kid için kullanıldıkları savunulmuştur. Oysa konuyu Belâgat ilmi açısından değerlendirenler, zâid harfler için farklı fonksiyonlar öngörmüşlerdir.³ Yine Nahiv açısından kelimelerin te'kid ifade etmeleri i'râb itibariyle bir önceki kelimeye tabi olmalarına bağlıdır. Fakat Belâgat açısından ise, önemli olan te'kidin gerekli olup olmadığıdır ve Belâgatte te'kid gerekli olduğu nispette bir değer kazanmaktadır.⁴

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı üzere her iki ilmi ilgilendiren bir konunun, doğru anlaşılması için her ikisinden de istifade etmek gereklidir. Özellikle Nahiv ilminde işlenen konular için bu hususa daha fazla ihtiyaç vardır. Kanaatimizce Nahvin Belâgate olan

¹ Bkz. Muhammed el-Ehdel, *el-Kevâkibu'd-durriyye şerhu Mutemmimeti'l-Âcurrûmiyye*, nşr. Abdulkadir Ternîni, Beyrut 1424/2004, s.7; Muhammed el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, byy., bty., s. 3; Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-durûsi'l-'Arabîyye*, Beyrut 1414/1994, I, 65.

² Hasan 'Avn, *el-Luğa ve'n-nahv*, İskenderiye 1952, s. 92.

³ Mustafa Sâdik er-Râfi'î, *İ'câzu'l-Kur'an ve ve'l-Belâğatu'n-Nebeviyye*, Beyrut 1393/1973, s. 231.

⁴ et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-me'ânî*, (Şurûhu't-Telhîs ile birlikte), Beyrut 1412/1992, I, 205; Hüseyin et-Tîbî, *et-Tibyân*, nşr. Abdussetâr Huseyin Zemmût, Beyrut 1416/1996, s. 228.

gereksinimine verilebilecek örneklerden birisi de, bu makalemizde işleyeceğimiz ihtisâsın nidâ şeklindeki çeşididir. Zira Nahiv âlimleri, kişinin kendine seslenemeyeceğini düşünerek işleyeceğimiz tecrîd çeşidinin nidâ olmadığını ifade etmişlerdir.⁵ Fakat Belâgat âlimlerine göre, tecrîd söz konusu olduğunda kişi kendisine seslenebilir. İşte bu makalede söz konusu ihtisâs cümlelerinin gerçekte ihtisâs olup olmadığı ve onların tecrîd maksadıyla kullanılan nidâ olma ihtimali üzerinde durulacaktır.

I-İHTİSÂS HAKKINDA BİLGİ

A-İhtisâsın Sözlük Ve Terim Anlamı

İhtisâs sözlük olarak bir şeyi başka bir şeye tahsîs etmek, bir şeyi seçmek, bir şeyin diğer bir şeye has olması anlamlarına gelmekte. Terim olarak ise, bazen nidâ gibi olduğu şekilde⁶ bazen de ismin mütekellim veya muhatap zamirlerinden sonra gelip gizli bir fiille mansûb olması şeklinde ifade edilmektedir. Söz konusu fiilin اُخْصُ olduğu belirtilmiştir.⁷ es-Suyûtî (ö.911/1505) Sîbeveyhi'nin (ö.180/796), ihtisasta أعني fiilini de takdir ettiğini söylemektedir.⁸

B-İhtisâsın Yapılış Şekli

Yukarıdaki terimsel izahtan anlaşıldığı üzere ihtisâs iki şekilde yapılmaktadır. Birincisi, zamirden sonra gelen ma'rife bir ismin gizli bir fiille mansûb olmasıdır. Mesela نَدْنُ الْمُعَلِّمِينَ “Biz –hocalar- bütün görüşlere saygı göstermekteyiz” cümlesinde ihtisâs, mütekellim zamirinden sonra gelen ve marife olan الْمُعَلِّمِينَ kelimesinden önce اُخْصُ fiili takdir edilerek yapılmıştır.⁹

İhtisâsın ikinci şekli ise, konuşanın, kendi şahsına hitap ettiği nidâ biçiminde olur. Mesela أَنَا أَفَعَلُ الْخَيْرَ مَخْصُوصًا مِنْ بَيْنِ الرِّجَالِ cümlesinin “İnsanlar arasında özellikle ben hayır işlemekteyim” إِنِّبَعُونِي أَيُّهَا الْمُزْتَبِدُونَ تَفُوزُوا “Özellikle mürşitler arasında bana tabi olun” إِنِّبَعُونِي مَخْصُوصًا مِنْ بَيْنِ الْمُرْشِدِينَ şeklinde açıklamışlardır.¹⁰ Bu şekildeki ihtisâsın, muktezâ-yı zâhirin hilâfına olduğu ve nidâ şeklinde olmasına rağmen ihtisâs olduğu söylemişlerdir.¹¹ Bazıları ihtisâsı üçe ayırarak üçüncü kısmının doğrudan münâdâ olması mümkün olmayan ihtisâs olduğunu ifade etmişlerdir ve bunun için النَّاسِ لِلضَّيْفِ “Biz-Araplar- misafirlere en fazla ikramda bulunanlardanız.” cümlesini örnek göstermişlerdir.¹²

II-İZAH VE FARKLI BİR BAKIŞ

İhtisâsın birinci şekli hem Arap dilinin kurallarına uymakta hem de mana itibariyle gayet açık olup kolay anlaşılmalıdır. Zira Arap dilinde mansûb isimlerden önce fiilin hazf olması çok vakidir. Örneğin iştigâl durumunda fiilden önce gelen isim ve mevsûfundan ilişkisi kesilmiş sıfatlar bu tür örneklerdendir.¹³

İhtisâsın ikinci şekline gelince, nidâ olan bir üslûbun ihtisâs olduğu ifade edilmiştir. Yalnız bu nidâ şeklindeki ifadelerde nidâ harfi bulunmamaktadır. Burada nidâ harfinin mahzûf olması normaldir. Nitekim Arap dilinde bazen nidâ harfi, özel isim ve muzâf olan münâdâlardan önce hazf olur.¹⁴ Kanaatimizce nidâ şeklinde ifadelerin ihtisâs olarak kabul edilmesi uygun değildir. Özellikle أَيُّهَا ve أَيُّهَا başlayan ifadelerden ihtisâs manası

⁵ Celâluddîn es-Suyûtî, *Hem 'u'l-hevâmi*, nşr. M. en-Na'sânî, byy., bty., I, 171.

⁶ Muhammed b. Hasan er-Radî, *Şerhu'r-Radî 'ale'l-Elfiyye*, nşr. Yûsuf Hasan Ömer, byy., 1398/1973, I, 431; Abdurrahmân b. Ali el-Mekkûdî, *Şerhu'l-Mekkûdî*, nşr. Ahmed 'Avd Ebu's-Şebâb Beyrut 1422/1002, s. 188.

⁷ Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, Kahire bty., IV, 118-125.

⁸ es-Suyûtî, a.g.e., I, 171.

⁹ Krş., el-Mekkûdî, a. e. g. s. 188; krş., Hasan, a.g.e, IV, 118-120.

¹⁰ Cozef İlyas-Cercîs Nasif, *el-Kâfi*, Beyrut 1998, s. 280.

¹¹ Hasan b. Muhammed b. en-Nâzım, *Şerhu İbni'n-Nâzım 'alâ Elfiyyet-i İbn-i Mâlik*, byy., 1313, s. 235.0

¹² Muhammed el-Kîşî, *el-İrşâd ilâ 'ilmi'l-i'râb*, nşr. Yahya Murad, Kahire 1425/2004, s. 130.

¹³ Ali b. Mu'min İbn 'Usfûr, *el-Mukarrib*, nşr. Ahmed Abdussettâr el-Cevârî-Abdullah el-Cebbûrî, byy., 1391/1971, I, 87, 88.

¹⁴ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğnî*, s. 21.

anlaşılmamaktadır. Ancak ihtisâs onlardan önceki cümleden anlaşılmalıdır. Onlardan önceki cümlede müsnedün iliyeh marife ve baştadır. Müsned ise, fiil cümlesidir ve sondadır. Belâgat ilminde bu tür cümlelerin ihtisâs ifade ettiği belirtilmiştir.¹⁵

Bu tür cümlelerde iltifât ve tecrîd sanatı olduğu ve sözün zahiri esas alınarak *أَيُّهَا* ve *أَيْتُّهَا* ile başlayan ve ihtisâs olduğu ifade edilen tabirlerin nidâ olduğu düşüncesindeyiz. Zira bu durumda tevile başvurulmadan ihtisâs olduğu ifade edilen cümleler zahirine hamledilmiş olmaktadır. Dilde asıl olan ise, bir engel olmadığı müddetçe sözün zahirine hamledilmesidir.¹⁶ Örneğin, buna göre, *أَنَا أَفَعَلُ الْخَيْرَ أَيُّهَا الرَّجُلُ* “Ben hayır işlerim Ey adam!” cümlesinde *أَيُّ* kelimesinin münâdâ olması sözün zahirine daha uygun olmaktadır. Bu durumda *أَيُّ* dan önce gelen nidâ harfinin mahzûf olduğu ve mütekellime ait *أَنَا أَفَعَلُ* ifadeleri sonra da muhatap konumunda olan *أَيُّهَا الرَّجُلُ* tabiri ile devam ettiği için iltifât sanatının olduğu kanaatindeyiz. Ancak buradaki iltifât sanatı şeklidir. Zira her ne kadar bu tür cümlelerde mütekellimden sonra muhataba ait lafızlar getirilmekte ise de, her ikisinden de kastedilen mütekellimin kendisidir. *أَيُّهَا الرَّجُلُ* ifadesiyle mütekellim kastedildiğinin delili, Nahiv âlimlerinin *أَيُّهَا الرَّجُلُ* için yaptıkları izahlardır. Zira onların izahlarında muhatapla ilgili bir ifade bulunmamaktadır. Bundan dolayı, bu cümlede münâdâ olan lafız şekil itibariyle muhatap ise de, mana itibariyle mütekellimin kendisidir. Bu sebeple bu örnekte tecrîd sanatının yapıldığı kanaatindeyiz. Bu tür örneklerde iltifatla muhatapın dikkatinin çekilmesi; tecrîdle ise, mütekellimde bulunan güzel vasıflara işaret edilmesinin¹⁷ hedeflenmiş olduğunu düşünmekteyiz.

Yukarıda isimleri geçen edebî sanatlar, Arap dilinde bulunan en eski edebî üslûplardandır. İmruu'l-Kays'ın üç beytinde üç defa iltifât sanatını ve el-‘Aşâ'nın (ö.7/629) da şiirinde tecrîd sanatını kullanması söz konusu edebî sanatların Arap dilinde eskiden beri var olduğunu göstermektedir. İltifât sanatı gâip, muhâtap ve mütekellim sigalarından herhangi birisinden diğerine geçmektir.¹⁸ Tecrîd sanatı ise, yapılış şekline binaen genelde iki türlü tanımlanmıştır. Birincisi mübâlağa gayesiyle bir vasfa sahip bir şeyden tam o varlık gibi bir varlığın tasavvur edilmesi;¹⁹ ikincisi ise, insanın kendi şahsını kastederek muhatap lafzını kullanmasıdır.²⁰ Nidâ şeklinde olup ihtisâs olarak kabul edilen ifadeler daha fazla tecrîdin ikinci tanımının kapsamına girmektedir. Bu nidâ üslûbundan maksat ise, tecrîdin birinci

¹⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân fî ‘ulûmi ‘l-Kur‘ân*, İstanbul 1984, II, 66.

¹⁶ Ahmed Matlûb, *Mu‘cemu mustalahâti ‘l-belgiyye ve tatavvuruhâ*, Beyrut 1996, s. 483.

¹⁷ Matlûb, *a.g.e.*, 173.

¹⁸ Matlûb, *a.g.e.*, s. 173. İltifât için genelde İmruu'l-Kays'ın aşağıdaki üç beyti örnek verilmektedir.

تَطَاوَلَ لَيْلِكَ بِأَلْتُمِدَّ   نَامَ الْخَلِيٍّ وَلَمْ تَرَ فِدَّ
وَبَاتَ وَبَاتَتْ لَهُ لَيْلَةٌ   كَلْبَلَةٌ ذِي الْعَائِزِ الْأَرْمَدِ
وَذَلِكَ مِنْ نَبَأِ جَاءَنِي   وَخَبَرْتُهُ عَنْ أَبِي الْأَسْوَدِ

“(Ey nefis) ! Gecen el-Esmud’da uzadı. Dert ve kederlerden hali olan uyudu. Sen ise, (hâlâ) uyumadın. Sen gözü iltihap (sebebiyle) ağrıyan kimsenin gecesi gibi bir gece geçirdin. Bu durum bana Ebu'l-Esvd’den gelen bir haberden kaynaklanmaktadır.” ez-Zemahşerî bu beyitlerde üç defa iltifât sanatına başvurulduğu belirtmektedir (*el-Keşşâf*, nşr. M. Abdusselâm Şâhîn, Beyrut 1415/1995, I, 23).

¹⁹ Muhammed el-Kazvînî, *el-İdâh*, (*Şurûhu ‘t-Telhîs* ile birlikte basılmış), Beyrut 1412/1992, IV, 348; Muhammed Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu istulâhâti ‘l-funûn*, İstanbul 1404, I, 193; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul 1989, s. 249.

²⁰ Nasrullah İbnu'l-Esîr, *el-Meselu ‘s-sâir*, nşr. M. Muhyiddîn Abdulhamîd, Beyrut 1416/ 1995, I, 405; Yahyâ b. Hamza el-Alevî, et-Trâzu'l-mutadammin, Beyrut bty., III, 72. Tecrîd değişik şekillerde yapılmaktadır. Bunlardan biri kişinin muhataba ait bir ifadeyi kullanarak kendi şahsını kastedmesidir. Buna el-Mutenebbî'nin aşağıdaki beyti de örnek verilebilir.

لَا خَيْلَ عِنْدَكَ تَهْدِيهَا وَلَا مَالَ   فَلْيَسُدِّعِ النَّطْقُ وَإِنْ لَمْ يَسُدِّعِ الْحَالُ

“(Ey nefsim) ! Senin yanında (mêmduha) hediye edeceğin ne bir at ne de mal vardır. Eğer (söz konusu) durumun yardım etmeye müsait değilse, konuşmanla (şiirle) yardım et. ” Bu beyitte her ne kadar muhatap zamiri kullanılmışsa da maksat mütekellimin kendisidir. Muhatap zamirinin bu şekildeki kullanımına tecrîd-i mahd denmektedir.

tanımında anlatılanın ifade edilmesidir. Zira mütekellim, nidâyla kendi şahsında söz konusu vasıflara sahip mükemmel bir insanı tasavvur etmekte ve tasavvur ettiği şahsı muhatap almaktadır.

Edebî sanatlardan olan tecrîd, bazı nahiv âlimleri tarafından da ele alınmıştır. Örneğin, Sîbeveyhi (ö.180/796), İbn Cinnî (ö.392/1002) Ebû Ali el-Fârisî (ö.377/987), vb. Nahiv âlimlerinin tecrîde değindikleri görülmektedir.²¹ İbn Cinnî şöyle demektedir: “Tecrîd Arap dili ve edebiyatında edebî ve nükteli bir sanattır. Tecrîdin kaynağı, Arapların nesnelere nesnelere aynı evsafına sahip başka varlıkların mevcut olduğuna inanmalarıdır. Onlar bu düşünceden yola çıkarak tecrîd sanatını icra etmişlerdir.”²²

A-Nahiv Âlimlerinin **أَيْهَا** ve **أَيْتُهَا** İle Başlayan İfadelerin İhtisâs Olduğuna Dair Bazı Gerekçeleri:

Nahiv âlimlerinin, **أَيْهَا** ve **أَيْتُهَا** kelimeleriyle başlayıp da ihtisâs kabul ettikleri ifadelerin nidâ olmadıklarına dair ileri sürdükleri gerekçeler vardır. Onların gerçekleri normal nidâ ile ihtisâs dedikleri ifadeler arasındaki farktır. Onlar aralarındaki farklılıkları zikrederek birisinin nidâ; diğerinin ise, ihtisâs olduğunu söylemektedirler. Ancak onlara “genel olarak ikisi de nidâdır fakat aynı özelliklere sahip değildir” şeklinde cevap verilebilir. Nitekim Arap dilinde aynı özelliklere sahip olmayan bazı tabirler için aynı kuralın geçerli olduğu ifade edilmektedir. Biz burada onların zikrettikleri üç gerekçeyi zikretmek istiyoruz. Birincisi ihtisâs olduğu ifade edilen yerlerde nidâ harfinin kullanılmasının caiz olmamasıdır. İkincisi, nidadan kasıt muhatabın bir şeye yönelmesini veya bir yere gelmesini talep etmektir. İhtisâs olduğu ifade edilen tabirlerde kasıt ise, övgü, tevazu, mananın marife isimle sınırlandırılması vb. durumlardır. Üçüncüsü ise, insan kendi kendine seslenemez. Birinci gerekçe için, söz konusu ifadelerde, nidâ harfi hazf olmuştur şeklinde bir açıklama yapılabilir. Nitekim münâdâ özel isim olduğunda veya muzâf olduğunda nidâ harfi zikredilmeyebilir.²³ İkinci gerekçeye gelince, nidâda devamlı münâdânın bir şeye yönelmesinin talep edilmesi hususu şart olmayabilir. Bu tür ifadelerin mecâz yoluyla asıl maksatları dışında kullanılması da muhtemeldir. Nitekim bunun gibi durumlar Arap dilinde mevcuttur. Örneğin, istifhâm edatları istifhâmdan farklı maksatlar için de kullanılmış olmalarına rağmen istifhâm edatları olarak kabul edilmiştir.²⁴ Üçüncü gerekçe için ise, daha önce belirttiğimiz gibi tecrîd durumunda, mütekellim münâdâ olabilir.

B- **أَيْهَا** ve **أَيْتُهَا** İle Yapılan İhtisâsların Nidâ Olduğuna Dair Gerekçelerimiz:

1. Nahiv âlimlerinin bazı ifadeleri: Zira onların ihtisâs için yaptıkları açıklamalarda fazla tevil ve ihtilaf bulunmaktadır. Onlar nidâ harfinden sonra gelen **أَيُّ** kelimesinin **أَخْصُ** fiilinin mefûlun bihisi olduğu ifade etmişler. Açılımı ise, **مَخْصُوصًا مِنْ بَيْنِ الرِّجَالِ** şeklinde yapılmıştır. Görüldüğü üzere **أَيُّ** ve **مَخْصُوصًا** kelimelerinin arasında anlam açısından hiçbir münasebet yok. Ancak Nahiv kitaplarındaki tevilere göre, sanki **مَخْصُوصًا** kelimesi **أَيُّ**’nın anlamıdır. Yine onlar **أَيُّ**’dan sonra gelen isimle ondan önce gelen mütekellim zamirinden kastedilenin aynı kişi olduğunu ifade etmişlerdir.²⁵ Fakat onların söz konusu örnekleri açıklama biçimleri bununla çelişmektedir. Zira **أَيُّ**’dan sonra gelen isim çoğul yapılarak ona mütekellimi dahil etmemişlerdir. **مَخْصُوصًا مِنْ بَيْنِ الرِّجَالِ** şeklindeki tevil bu göstermektedir. Yukarıda belirttiğimiz gibi alimlerin, ihtisâs olduğunu ifade ettikleri bu tür cümleler için yapmış oldukları i’râblar ve açılımlar, onların ihtisâsa hamledilmeye müsait olmadıklarını ortaya koymaktadır. Halbuki bunların nidâ olduklarını söyleyip onlarla tecrîd ve iltifât sanatları yapıldığı ifade edilse, hem cümle asıl kullanım şekline hamledilmiş

²¹ Amr b. Bişr Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, nşr. Abdusselâm M. Hârûn, Beyrut bty., I, 389vd.; Matlûb, *Mu‘cemu mustalahât*, s. 258.

²² Osmân b. Cinnî, *el-Hasâis*, nşr. M. Ali en-Neccâr, Kahire bty., II, 474.

²³ er-Radî, *Şerhu’r-Radî*, I, 344-358.

²⁴ es-Suyûtî, *Hem‘u’l-hevâmi‘*, II, 69.

²⁵ Muhammed es-Sabbân, *Hâşiyetu’s-Sabbân ‘alâ Şerhi’l-Eşmûnî*, byy., bty., II, 3. cüz, 186.

olunmakta ve izahı için *مَخْصُوصًا* vb. ifadelerin takdîrine gerek kalmaz. Ayrıca tecrîd ve iltifât sanatlarındaki edebî nükteler de, söz konusu cümlelere ayrı bir güzellik katmaktadır. Bu tür cümlelerin ihtisâs halleri de amaç bakımından tecrîd olmaya uygundur. Zira bu tür ihtisâsların amacının övgü, fazla açıklama ve mutevazilik olduğu ifade edilmiştir.

İbnu'l-Hâcib şöyle demektedir: “*أَيُّهَا الرَّجُلُ* ifadesinin aslı münâdâdır... Sonra ihtisâs manasına naklolmuştur... Bir konudan diğer konuya nakledilen bütün ifadelerin i'râbı, ilk konunun i'râbına göre, olur... Burada *أَيُّ* kelimesi müfred münâdâ, ondan sonra gelen kelime ise, sıfattır. Başında *أَل* olan mahsûs ise, nidâdan menkûl değildir. Muzâf şeklinde olan ihtisâsa gelince, nidâdan menkûl olması muhtemeldir. Ancak menkûl olma, aslın hilâfına olduğundan, bu tür kelimelerin ihtisâs üzere mansûb olmaları daha evladır.”²⁶ İbnu'l-Hâcib'in yukarıdaki ifadelerine göre, “*أَيُّهَا الرَّجُلُ*” ihtisâs olup aslında münâdâdır. İ'râbı da aslına göre, yapılmalıdır. Ancak Nahiv kitaplarındaki i'râb, İbn Hâcib'in söylediklerine uymamaktadır. Zira i'râb nidâ göre yapılmamıştır.

Diğer bir husus ise, ihtisâsın üç şekilden birisi olan muzâf şeklindeki ihtisâslar asıl kabul edilerek sözünü ettiğimiz ifadelerin de ihtisâs olduğu düşünülmüştür. Fakat bu tür ifadeler *أَيُّ* ile başlamış olmalarına rağmen *أَيُّ* ile başlamış olan nidâdan kabul edilmemiştir. er-Radî (ö.688/1282) ise, bütün ihtisâs çeşitlerinin nidâdan menkûl olduğunu ve hepsinin münâdânın mansûp oluşuyla mansûb olduğunu söylemenin daha uygun olacağını ifade etmektedir.²⁷ er-Radî'nin ifadelerine göre, ihtisâsların tümünün aslında nidâ olduğudur. Onun bu sözleri, söz konusu ihtisâs cümlelerinin nidâ kabul edilmesinde bir sakınca olmadığını göstermektedir.

2. İ'râbı: İ'râbı için bazıları *أَيُّ*'nin gizli bir zamire haber olduğunu; diğer bazıları ise, *أَيُّ*'nin mübtada haberine ise, ondan sonra mahzûf olduğunu söylemiştir. Birinci i'râba göre *أَنَا* *أَيُّ* şeklinde bir izah yapılmıştır. Bu *أَيُّ* *الرَّجُلِ الْمَخْصُوصِ* “O, özel adamdır.” Şeklinde de açıklanmıştır. Bu açılımda *أَيُّهَا* kelimesi *هُوَ* zamirinin haberidir. *أَيُّهَا* *الرَّجُلِ الْمَخْصُوصِ* *أَنَا الْمَذْكُورُ* “Özel adam zikredilen benim” Burada ise, *أَيُّهَا* mübtada, *أَنَا الْمَذْكُورُ* onun haberidir. Bu son iki i'râb şekli el-Hasan es-Sîrâfî'ye (ö.368/979) nispet edilmekte ve Nahiv âlimleri tarafından önemsenmemektedir.²⁸ Görüldüğü üzere bu tür cümleler için yapılmış i'râb, hayli

karişik ve ihtilâflıdır. Ancak nidâ olduğu düşünüldüğünde nidâ harfi hafif olduğu ve *أَيُّ*'nin da münâdâ olduğu söylenir. Böylece tevil ve tekellüften kurtulur.

3. İhtisâs için olduğu düşünülen *أَنَا أَفْعَلُ لُحَيْرِ أَيُّهَا الرَّجُلُ* vb. ifadelerin münâdâ olmadığına gerekçe olarak insanın kendisine hitap edemeyeceği ifade edilmiştir.²⁹ Ancak burada tecrîd durumunda mütekellimin yerine muhatabın geçtiğini düşünmekteyiz. Mütekellim, muhatap konumuna geçtiği için, Nahiv âlimlerinin çekindikleri sakınca ortadan kalkmaktadır. ez-Zemahşerî'nin (ö.538/1144) “el-Makâmât” adlı eserinde kendisini kastederek *يَا أَبَا الْقَاسِمِ* ifadesini sık bir şekilde kullanması kişinin kendisine seslenebileceğini göstermektedir. Örneğin, ez-Zemahşerî aşağıdaki ifadeleri kullanmıştır:

يَا أَبَا الْقَاسِمِ اعْجَزْتُ أَنْ تَكُونَ مِثْلَ هَمَزَةٍ لَا يَسْتَفْهَمُ إِذْ أَخَذْتُ عَلَى ضَعْفِهَا صَدْرَ الْكَلَامِ لَيْتَكَ أَشْبَهْتَهَا مُتَقَدِّمًا فِي الْخَيْرِ مَعَ الْمُتَقَدِّمِينَ وَلَمْ تُسْبِ فِي تَأْخُرِكَ حَرْفَ التَّائِيْبِ وَالتَّنْوِينِ...

“Ey Ebu'l-Kâsım! Sen istifham hemzesi gibi olmaktan bile aciz birisisin; zira o, bütün zayıflığına rağmen cümlenin başında yer almayı başarmaktadır. Keşke! Sen de istifham hemzesine benzeyerek hayır işlerinde başta olsaydın ve hayır işlerinde geç kalmakla te'nîs

²⁶ Osman b. Amr b. el-Hâcib, *el-İdâh fi şerhi'l-Mufassal*, nşr. Musâ Benâyî el-'Alîfî, Bağdat 1402/1982, I, 292.

²⁷ er-Radî, *Şerhu'r-Radî*, I, 432.

²⁸ Abdullah b. 'Akil, *el-Musâ'id şerhu't-Teshîl*, nşr. M. Kâmil Berekât, Dımaşk 1402/1982, II, 566; el-Murâdî, *Tavdîhu'l-makâsîd ve'l-mesâlik*, Şerhu Elfıyyet-i İbn-i Mâlik, nşr. Abdurrahmân Ali Suleymân, Kahire 1422/2001, II, 1150; el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî*, II, 3. cüz, 187.

²⁹ İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufassal*, Beyrut bty., I, 2. cüz, 16.

harfine ve tenvîne benzemeseydin...³⁰ Görüldüğü üzere yukarıdaki cümlede أَبَا الْقَاسِمِ tamlaması kullanılmıştır. Bu tamlama ez-Zemahşerî'nin künyesidir. ez-Zemahşerî tecrîd sanatını kullanarak kendi şahsına seslenmiştir. Zira أَبَا الْقَاسِمِ tamlaması tecrîd yoluyla nidâ olarak kullanılmış ve ona muhatap olma vasfını kazandırılmıştır. Fakat bununla beraber onunla mütekkellim kastedilmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz tecrîd çeşidi de bu şekilde yapılmaktadır.

4. Bazı kaynaklarda el-Ahfeş'in (ö.?) bunun münâdâ olduğunu, insanın kendi nefesine seslenmesinin normal olduğunu söylediği ve buna Hz. Ömer'in كَلُّ النَّاسِ أَفْقَهُ مِنْكَ يَا عُمَرُ "Ey Ömer! Bütün insanlar senden daha fakihlerdir" sözünü delil getirdiği ifade edilmektedir.³¹ Buna göre, bu tür cümlelerin i'râbı, normal nidâ cümleleri gibi olmaktadır. Ancak kanaatimizce, Hz. Ömer'in kullandığı bu nidâda da tecrîd sanatı mevcuttur. Mütekkellimin tecrîd yoluyla münâdâ olabileceğine dair el-A'sâ'nın (ö. 7/629), aşağıdaki beyti de örnek verilebilir.

وَدَعَّ هَرِيرَةً إِنْ الرَّكْبَ مُرْتَجِلٌ وَهَلْ تُطِيقُ وَدَاعًا أَيُّهَا الرَّجُلُ

"Ey Adam! Hüreyre ile vedalaş. Şüphesiz ki kervan yola çıkmıştır. Vedalaşabilir misin?"³² Bu şiirde geçen أَيُّهَا الرَّجُلُ ifadesiyle el-'Aşâ kendi şahsına hitap ederek tecrîd sanatını icra etmiştir. Belâgat kaynaklarında sarîh bir şekilde buradaki أَيُّهَا الرَّجُلُ ifadesi ile tecrîd sanatının yapıldığı ifade edilmektedir.³³ Bu beyit أَيُّهَا الرَّجُلُ vb. lafızlarla tecrîd yapılabildiği ve ayrıca kişinin tecrîd maksadıyla kendisine seslenmesinin mümkün olduğunu göstermektedir.

5. Tecrîd ve ihtisâsın yapılış amaçlarının birbirine yakın olması da, bu tür cümlelerin yukarıda zikrettiğimiz nedenlerden dolayı, tecrîde hamledilip normal nidâ olarak kabul edilmesinin uygun olduğunu göstermektedir. Zira ihtisâsın amacı, mütekkellimin övünmesi veya tevazu göstermesidir.³⁴ Tecrîdin amacı ise, tecrîd yoluyla mütekkellimde bazı vasıfların mükemmel olduğunun haber verilmesidir.³⁵ Ayrıca bu tür cümlelerde şekli bir iltifâtın olması da dinleyicinin dikkatli olmasını ve anlatılanı daha fazla dinlemesini ve anlamasını sağlamaktadır.³⁶ İhtisâs ve tecrîdde bu hususun gerçekleştiği kanaatindeyiz.

6. Bu tür cümlelerin haberiye cümleleri olup nidâ şeklinde kullanıldığı söylenmiştir.³⁷ Buna göre, bu cümleler şekil olarak inşâiyye; fakat mana olarak ise, haberiye cümleleri olmaktadır. Tecrîd sanatının yapılmış olduğu kabul edildiği durumda, onlar hem şekil hem de mana olarak inşâ cümlelerinden olmaktadır. Bundan dolayı mana ile lafız arasında uyumluluk gerçekleşmektedir. Uyumlu olan bir cümlelerin uyumlu olmayan bir cümleye tercih edilmesinin daha doğru olacağı açıktır.

Nidâ olduğu kabul edilmesi durumunda, أَنَا أَفْعَلُ الْخَيْرِ لِيهَا الرَّجُلُ cümlesinde أَنَا: mübteda, أَفْعَلُ الْخَيْرِ cümlesi mahallen merfû haber, أَيُّ: münâdâ, zamme üzere mebnî, nasp mahallinde gizli fiilinin mefûlun bihisi; nidâ harfî hazf olmuş şeklinde i'râb edilir. هَا ise, vuslat harfî sükûn üzere mebnî ve الرجل sıfat veya atf-ı beyândır.³⁸

³⁰ ez-Zemahşerî, *el-Makâmât*, Beyrut 1407/1987, s. 1.

³¹ el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî*, II, 3. cüz, 187; el-Murâdî, *Tavdîhu'l-makâsîd*, II, 1150; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, II 190;

³² Yahya b. Ali et-Tebrîzî, *Şerhu'l-Mu'allakâti'l-'aşri'l-muzehhebât*, nşr. Fârûk et-Tabbâ', Beyrut bty., s. 305.

³³ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, II, 474; İbnu'l-Esîr, *el-Meselu's-sâir*, I, 409; İn'âm Fevval 'Akkâvî, *el-Mu'cemu'l-mufassal*, Beyrut 1416/1997, s. 290.

³⁴ Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-belâga*, İstanbul 1984, s. 107.

³⁵ Abdulkadir Hüseyin, *Fennu'l-bedî'*, Kahire 1403/1983, s. 82.

³⁶ el-Kazvîni, *el-İdâh*, (*Şurûhu't-Telhis* ile birlikte), Beyrut 1412/1992 I, 473; et-Teftâzânî, *Muhtasaru'l-me'ânî*, I, 473.

³⁷ İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, nşr. Abdulkadir 'Atâ-Târik Fethî es-Seyyid, Beyrut 1422-2001, III 291; el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*, II, 192.

³⁸ Emîl Bedî', *Mevsû'atu'n-nahv*, s. 178.

Sonuç

أَيْهَآ ve أَيْهَآ ile başlayıp da ihtisâs olduğu ifade edilen tabirler ihtisâs ifade etmemektedir. Zira ihtisâs onlardan önce gelen cümleden anlaşılmalıdır. Arap belâgatinde müsnedün ileyhın marife olup başta gelmesi ve müsnedin de fiil cümlesi olması durumunda, müsenedün ileyhın müsne de tahsîs olduğu kabul edilmektedir. أَيْهَآ ve أَيْهَآ ile başlayan ifadelere gelince, onlar nidâ harfleri hazf olmuş münâdâdırlar. Bu tür münâdâlarda kişinin kendi nefesine seslenmesinde engelleyici bir durum olduğu söylenemez. Zira tecrîd sanatı kullanılarak mütekellim, muhatap konumuna konulmuş ve söz konusu muhatap da münâdâ olmuştur. Bu, mütekellimin söz konusu vasıfta mükemmel olduğunun ifade edilmek istenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu tür cümlelerde nidâ ve tecrîd ile birlikte iltifât sanatı da mevcuttur. Zira önce mütekellim kastedilirken daha sonra muhatap konumunda olan münâdâ getirilmektedir. Yani gaipten muhataba geçildiğinden iltifât sanatı vardır. Ancak buradaki iltifât sanatı şeklidir. Zira her ne kadar lafız itibariyle gaip ve muhatapı ifade eden kelimeler kullanılmışsa da, ikisinde kastedilen mütekellimdir.

Bu çalışmada üzerinde durduğumuz ihtisâs için izah ettiğimiz kurallar kabul edildiğinde hem söz konusu cümleler ilk anlamlarında kullanılmış olur hem de nidâ, tecrîd ve iltifât sanatlarında bulunan amaçlar gözetilmiş olur. Bu ise, bu tür ifadelerin hem gramer hem belâgat açısından daha değerli olmasına vesile olur. Ayrıca bu tür cümlelerin mana ve i'râbları için yapılmış birçok takdîr ve teville de ihtiyaç kalmaz. Bu ise, dilde tercîh edilen bir durumdur.